

УДК 821.162.1-1 Д. Братковський

Олена БАЙ

Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ЧАСОПРОСТОРУ ПОЕЗІЇ ДАНИЛА БРАТКОВСЬКОГО

У статті охарактеризовано локальний та універсальний вимір польськомовної поезії Данила Братковського. Особливу увагу звернено на універсальність лексем, характерну для доби бароко. На основі систематизованого поетичного часопростору письменника подано класифікацію концептів.

Ключові слова: універсальні лексеми, період бароко, локальний вимір творчості.

W artukule scharakteryzowano lokalny i uniwersalny wymiar polskojęzycznej poezji Danyły Bratkowskiego. Szczególną uwagę zwrócono na uniwersalność leksemów właściwych epoce baroku. Na podstawie usystematyzowanej czasoprzestrzeni poetyckiej pisarza sklasyfikowano koncepty.

Wyrazy kluczowe: leksemy uniwersalne, epoka baroku, lokalny wymiar twórczości.

Local and universal measuring of Danilo Bratkovskyi Polish poetry is characterized in the article. We pay special attention to the universal lexemes that are corresponded to Baroque period. The concepts classification is given on the basis of systematized poetic timespace of writer.

Keywords: universal lexeme, Baroque period, local measuring of creation.

Авторський часопростір, себто хронотоп, є популярною темою у сучасній літературознавчій сфері з огляду на актуальність наукових праць Дмитра Ліхачова, Юрія Лотмана, Михайла Бахтіна та інших, а також з огляду на те, що він є важливою формотворчою категорією художнього тексту, а у випадку творчого доробку Данила Братковського — основною творчою формантою поетичної збірки письменника.

Хронотопічний принцип зображення полягає у просторово-часовій характеристиці художньо-літературного образу. За його допомогою автор проводить межу між сповненим символами часопростором твору та реальною дійсністю. Тим не менше, спорідненість цих двох площин може бути майже абсолютною. Рівень цієї спорідненості чи відмінності залежить від жанру написаного твору, літературної епохи, інтенцій письменника, суспільних потреб тощо.

Оскільки літературний твір, у тому числі поетичний, згідно з зовнішніми чи внутрішніми ознаками завжди націлений на діалог, можна стверджувати, що його часопростір динамічний і відкритий на різні можливості сприйняття. Михайло Бахтін у праці «Форми часу і хронотопу в романі. Нариси з історичної поетики» визначає його як міжсуб'єктивний і міжіндивідуальний, оскільки в основу художнього часопростору покладено досвід попередніх поколінь, групової суспільної свідомості, колективної «психіки» [1, с. 405].

Подібну думку висловлював Дмитро Ліхачов у «Поетиці давньоруської літератури». Він писав: «Внутрішній світ художнього твору, звичайно, не існує сам по собі і сам для себе. Він не автономний. Він залежить від реальності, «відображає» дійсний світ, проте художня трансформація цього світу, здійснена мистецтвом, має цілісний і цілеспрямований характер. Перетворення дійсності зв'язане з ідеєю твору, з тими завданнями, які митець перед собою ставить» [4, с. 629].

У праці Павла Флоренського ця смислова категорія названа четвертою координатою або четвертим виміром дійсності, властивим художній літературі [5, с. 191]. У середньовічну добу в системі символів-координат перевагу надавали вертикалі, проте на поетичній творчості Данила Братковського бачимо, що в основу цієї домінанти було покладено часопростір горизонтальний — суспільно-побутовий, геополітичний, культурно-традиційний тощо.

Метою дослідження є аналіз часопросторових особливостей польськомовної поезії Данила Братковського та систематизація на цьому тлі основних барокових концептів.

У польськомовній поезії Данила Братковського, зібраній у його єдину прижиттєву збірку «Świat po części przeżyłszy», первинну функцію в творенні авторського хронотопа відіграють елементи топографічні, обіграні у смисловому плані. Така первинність не є випадковою, якщо виходити із визначення хронотопа, поданого

Михайлом Бахтіним, згідно з яким це художне освоєння простору топографічно об'ємного світу [1, с. 355].

У Данила Братковського такої об'ємності зображення надають персоніфіковані польські міста Краків, Варшава, Люблін та інші, об'єднані в систему топографічних концептів у межах єдиної часопросторової моделі Речі Посполитої («Kraków Pan», «Lwów Ojciec», «Warszawa Matka», «Lublin Siostra»).

«Rzeczpospolita / Polska się nazywa /
Rzeczpospolita / wszystek świat obliwa:
Świat śmierć oblewa / tak śmierć nieużyta /
Wszystkim na świecie / jest Rzeczpospolita»
[2, с. 186].

До цієї групи концептуального зображення світу додається поляризована система особистостей, у якій передусім жінці розпусній, нерозумній та питущій протиставляється жінка цнотлива, непитуща, вірна своєму чоловікові, розсудлива і мудра. Цей концепт розвинуто у низці віршів про жінок, з описом окремих рис їхнього характеру: «Żona swarliwa», «Żona gniewliwa», «Cicha», «Dobra», «Zła Macocha», «Pokorna Żona» тощо.

Система чоловічих образів більш деталізована, оскільки умовно згрупована в суспільні класи — від простолюдина до магнатської верхівки. На чолі цієї ієрархії стоїть польський король, маєстату якого письменник не заперечував. Тому Данило Братковський у панегіричній посвяті на початку збірки возвеличував королівську могутність, вбачаючи у ній благо для всієї Європи.

«Życzliwi, którą Królowi Polskiemu
Najaśniejszemu Książeciu Saskiemu,
Szczęścia, Odwagi, Rozumu winszujcie,
Trzykroć Laurami trzema koronujcie.
Ten nie raz trzykroć był zawsze gotowy
Położyć głowę za Europejskie głowy» [2, с. 40].

Таким чином, він — вірний прихильник польської Корони — будував авторський концепт, поступово наповнюючи його на сторінках поетичної збірки різноманітним риторичним фігур і прийомів.

«A ja za sławę tylko biorę sobie
Iżem jest wierny / Królu / Panie Tobie» [2, с. 46].

Зважаючи на особливості поетичної риторики Середньовіччя, можна також говорити про хронотоп автора, який в інших періодах літературного процесу так виразно не проглядається, на чому наголошував Михайло Бахтін. Автор у Данила Братковського — це не просто вияв власного, суб'єктивного «я», яке могло стати на заваді розрізнення художньої та реальної дійсності. У поета це окремо існуючий персонаж, присутній у всіх частинах збірки («Świat ro części przezyrzany» в іпостасі голосу справедливості, найбільш вираженого авторитету. Подібне явище зустрічаємо в інших поетів та прозаїків барокової доби.

Поняття королівства у польськомовній поезії Данила Братковського набуває двоїстих рис — за земською владою проглядається Господнє королівство, до зображення якого письменник неодноразово повертався у своїх віршах, прагнучи надати їм духовного виміру («Pałac», «Grzech», «Wiek ludzki Iskra», «Mieszkanie w niebie», «Mieszkanie w pekle»).

Король, на думку Данила Братковського, — це постать ідеалізована, миротворець, покликаний бути з'єднуючою силою порізаних земель Речі Посполитої. Тому він возносить хвалу «Najaśniejszemu i niezwyčajonemu Augustowi II, z łaski Bożej Królowi Polskiemu, Wielkiemu Książeciu Litewskiemu, Ruskiemu, Pruskiemu, Mazowieckiemu, Żmudzkiemu, Kijowskiemu, Wołyńskiemu, Podolskiemu, Inflantskiemu, Smoleńskiemu, Siewierskiemu i Czerniechowskiemu» [2, с. 186].

Образу лихого польського шляхтича, багатого та зухвалого водночас, Данило Братковський протиставляє зубожілого українського шляхтича, який прагне освіти і добра для всієї громади, проте, з огляду на приниження свого рангу, не може подолати умовностей існуючої дійсності. Поляризовані таким чином образи можна об'єднати у загальний концепт шляхтича. Письменник подає цілу моральну концепцію його формування. Цій меті мають слугувати персоніфіковані образи Милостині («Jałmużna»), Рівності («Równość nierówność»), Правди («Prawda»).

Можна повністю погодитися із загальною заувагою щодо часопростору літератури Середньовіччя, зробленою Вікторією Коркішко: «У середньовічній культурі, разом із уявленням про першопричину усього сущого, з'являється так званий казуальний час. Його прояви маємо можливість спостерігати у релігійних текстах. На фоні релігійного уявлення про початок і не-

минучий кінець Всесвіту з'являється есхатологічний час, тісно пов'язаний із поняттям процесу ентропійного розвитку. Однак у східних релігіях, зокрема в індуїзмі, наявний так званий спіральний час. Він обумовлений поняттям про нескінченне переродження усього живого на землі» [3, с. 389–390]. Структура збірки Данила Братковського, відображена у її назві, повністю підтверджує тезу про казуальний та есхатологічний вимір хронотопа письменника. Попри видиму частковість, на яку автор посилався на початку книги та в назві, він безапеляційно стверджував у вірші «Koło Świat. Autor do siebie»:

«Koło świat (mówią) kołem się obraca /
Nabędzie wiele / aż razem utracą /
Zbyszy wszystkiego znowu nabyć może /
Fortuny koło / w ręku twoim Boże» [2, с. 278].

У поезії Данила Братковського представлено локальний часопростір — ми зустрічаємося з ліричними героями посеред їхніх буднів, пошуків кар'єрного зростання, справедливості в середовищі несправедливих, на що автор вказує, зображаючи конкретні життєві ситуації, очевидцем яких був він сам. Водночас письменник по-

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. — М. : Худож. лит., 1975. — С. 234–407.
2. Братковський Данило. Świat po szczęści przezrzany. Світ, по частинах розглянутий / Данило Братковський. — Фототип. вид. — Луцьк, 2004. — 463 с.
3. Коркішко В. О. Часопростір як формотворча категорія художнього тексту / В. О. Коркішко //

ширює рамки цієї локалізації, будуючи моральне та суспільне обличчя усього краю, який належить до європейської спільноти. У цій державі, де народи були об'єднані під спільним знаменником Речі Посполитої, існували проблеми неправди, ненажерливості, підкупу, алкоголізму тощо. Водночас Данило Братковський пропонує читачеві поглянути на світ очима Божої справедливості, що однозначно мало призвести до оздоровлення громадського духу на всіх його рівнях.

Отож, ми бачимо, що часопросторовою домінантою творчості Данила Братковського було поєднання чинників локального й універсального, буденного і вознесеного, сатири та ідеалізації, а також загалом двох культур на українсько-польському пограниччі. У цьому різноманітті вимірів авторського хронотопа бароковий концепт відігравав основну роль як засіб художнього відтворення дійсності, відповідно до риторичних вимог історичного та літературного періоду. Завдяки концептуальності системи образотворення письменникові вдалося не лише віддати належне провідному на той час бароковому стилю, а й за допомогою сатири максимально наблизити свій художній часопростір до дійсності.

Актуальні проблеми сучасної філології. — 2010. — Випуск XXIII. — Частина 1. — С. 388–395.

4. Лихачев Д. С. Избранные работы: В 3 т. Т. 1: О себе. Развитие русской литературы X–XVII веков. Поэтика древнерусской литературы. Монографии / Д. С. Лихачев. — Л., 1987. — 656 с.
5. Флоренский П. Статьи и исследования по истории и философии искусства и археологии / П. Флоренский. — М., 2000. — 445 с.